

*MƏQALƏ***Eşqanə Babayeva**

Gənc Alim və Mütəxəssislər Şurasının sədri,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
eshqane@mail.ru

62

1 (16) 2020

Nəcib Fazilin «Bir adam yaratmaq» əsərində olum və ölüm konsepsiyası

Böyük türk şairi Nəcib Fazilin (Qısakürək) zəngin ədəbi irsi içərisində onun dramaturgiyası olduqca mühüm yer tutur. Poeziya və nəsr yaradıcılığında olduğu kimi, dramaturgiyasında da fəlsəfilik ön plandadır. Dramaturq əsərlərində öz fəlsəfi ideyalarını obrazların timsalında əridərək oxuculara çatdırır⁶⁵. Onun dramaturgiyasının şah əsəri isə «Bir adam yaratmaq»dır. Əsərdə qoyulan əsas məsələ insan, onun duyğuları, düşüncə sistemi, bir sözlə, insan konsepsiyasıdır.

Əsərin əsas qəhrəmanı Xosrovdur. Məşhur bir dramaturq olan Xosrov «Ölüm qorxusu» adlı pyes yazır. «Ölüm qorxusu» pyesinin qısa məzmunu belədir: Əsərin qəhrəmanının atası özünü əncir ağacından asır. Oğlu atasının bu hərəkətindən təsirlənir, ruhi sarsıntılar keçirir. Təsadüfən, qəza nəticəsində anasını silahla öldürür. Bütün bunlar onu dəhşətə gətirir. Ölümdən qaçmaq, qurtulmaq istəyir. Amma bu ruhi sarsıntılar, ölüm qorxusu onu ölümün ağışına atır. Atası kimi əncir ağacından özünü asaraq intihar edir. Qısa məzmundan göründüyü kimi, dramaturq pyesində pyes yazmışdır. Beləcə, əsas qəhrəman Xosrov bu əsəri ilə şöhrətin zirvəsini fəth edir. I pərdənin ilk tablosu, yəni Xosrovun «Ölüm qorxusu» pyesini yazması, bununla da mətbuatın dilindən düşməməsi ekspozisiyanı təşkil edir. Elə ilk pərdədə jurnalist Turqutun ondan müsahibə aldığı görünür. Turqut, əsərlə dramaturq arasında əlaqə

65 Babayeva E. Nəcib Fazil Qısakürəkin yaradıcılıq yolu, Bakı. Elm və təhsil, 2013, s.144.

olub-olmadığını israrla soruşur. Xosrova bu sözlər çox gülünc görünür. Amma həyatda böyük bir əncir ağacının olması, üstəlik Xosrovun atasının da vaxtilə bu ağacdan özünü asaraq intihar etməsinin ortaya çıxmasıyla hadisələr düyünlənir. Xosrov öz başına gələn hadisələrini qələmə alır?! Yoxsa, bu bir təxəyyül məhsuludur. Mətbuat yalnız bu məsələləri yazır. Xosrov, onun pyesi və taleyi hamını maraqlandırır. Əvvəllər özünü dost kimi göstərən redaktor Şərəf, psixoterapevt Nevzat insanların qəlbinə bir az da şübhə toxumu səpir. Şərəf gecə-gündüz qəzetinin reytingini artırmaq üçün Xosrovla bağlı şübhə dolu yalan-palan məlumatlar yayır. Nevzat isə yeni açdığı klinikanın şöhrətini artırmaq üçün Xosrovun ruhi xəstə kimi burada müalicə almasına çalışır. Bütün bunlar Xosrovu ruhi sıxıntılara salır. Nevzat, Şərəf və Zeynəbin Xosrovgilə gəlib əsəri müzakirə etmə səhnəsiylə hadisələr daha da gərginləşir. Söhbət əsnasında Xosrovun yazdığı əsərdə ananın təsadüfən öldürülmə səhnəsinin inandırıcı olmadığını vurğulayırlar, hövsələdən çıxan Xosrov, Nevzatın silahını alıb, əsərindəki hissəni özü oynamağa başlayır. Və bu zaman eynən əsərdəki kimi, boş silahdan atəş açılır və o, təsadüfən bibisi qızı Səlmanı vurur. Bu hissə əsərin kulminasiya nöqtəsini təşkil edir. Səlmanın ölümü ilə Xosrovun daxilində qiyamətlər qopur, o həbs olunmasa da, vicdan əzabından qurtula bilmir. Səlmanın ölümü dramatik konflikti ən yüksək nöqtəyə çatdırır. Ən başlıcası, əsərin bu qismində düşünməkdən beyni çatlayan Xosrovun, həm öz-özüylə, həm də ətrafındakılarla mübarizəsini görürük. Heç kəs onu anlamır. Bir qədər onu başa düşən isə tamaşada baş rolu oynayan aktyor Mansurdur. Xosrov hiss etdiklərini dilə gətirməkdə acizdir. Xosrov əsərdə bir sirdən bəhs edir. Onun həyatını, xarakterini dolğunlaşdıran, ona dərin iztirablar yaşadan, tənhalığın qoynuna atan da elə budur. Mənliyini möhürləyən bu sirri ifadə etmək çox çətinidir. O, içindəki qiyamətlə təkbaşınadır. Bunu Mansurla söhbətdə görürük: “Mansur! Aləmdən gizli bircə sırım qaldı. İçimdəki qiyamət, heç kəs heç nə bilmir... Bilmirlər. Söyləyə bilmirəm. İstəsəm də söyləyə bilmərəm. Söyləsəm də bir şey anlamazlar... Mansur! O, sən demə mənim qurbanımmış. Qəflətimin deyil, ən axmaq tərəfimin, sənətimin qurbanı! Əsərimi niyə yazdım?! Onu öldürmək üçün?! Onu niyə öldürdüm?! Əsərimi yazdığım üçün?!”⁶⁶ Xosrov bu suallara heç cür cavab tapa bilmir. Onun öz daxilində itib-batması konflikti bir az da dərinləşdirir. Artıq ətrafındakılar, hətta dünyalar qədər sevdiyi anası Ülviyyə belə onu başa düşə bilmir. Ərinin başına gələn hadisələrin bir gün oğlunun da başın gələcəyindən bərk qorxuya düşən ana, həyatdakı əncir ağacını kəsdirir. Bununla da yavaş-yavaş düyünlər açılmağa başlayır. Xosrov artıq onu başa düşməyən bir mühitdə, öz şəxsi mənafeyi üçün bütün mənəvi şeyləri qurban verən nevzatlar, şərəflər cəmiyyətində yaşamaq istəmir. Nevzatın klinikasındansa, bir dəlixanaya getməyə üstünlük verir. Əsər dəlixanaya gedən Xosrovun anasına kədərli-kədərli baxıb: “Nə edim, ana! Kəsdiniz əncir ağacını” deməsi ilə bitir.

Gördüyümüz kimi, əsərdəki konfliktin əsasında insan xarakterinə xas ən ali hislərdən birinin - psixoloji ziddiyyətlərin açılışı dayanır. Ona görə də bu əsər xarakterlərarası konfliktdən daha çox, psixoloji yaşantının müxtəlif xarakterli insanlarda təzahürünün təhlili kimi meydana çıxır. Xosrov-Turqut, Xosrov-Səlma, Xos-

66 Kısakürek N. F. Bir Adam Yaratmak. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2008, s.148.

rov-Zeynəb, Xosrov-Şərəf, Xosrov-Nevzat, Xosrov-Ülviyyə kimi konfliktlər əsas qəhrəmanın xarakterinin açılışına xidmət edir. N.Fazil bu əsərində ziddiyyətli şəkildə düşünüən, özündə varlıq-yoxluq müsahibəsi aparən ruhi əzabların içində qovrulan, beynindəki suallara cavab axtarmağa çalışan dolğun bir obraz yaradır. Əsərdə fikir böhranı dilə gətirilməkdədir. O, bu əsəri yazdıqdan sonra öz faniyini, öz acizliyini dərk edir. Əsərdə heçlikdən qaçmaq, yaşaya bilmək ehtirası əks olunur. Aşağıdakı monoloq onun bu düşüncələrini özünəməxsus şəkildə əks etdirir:

“Allahım, mən yox ola bilmərəm! Hər şey olaram, yox ola bilmərəm, parça-parça doğrana bilərəm, nöqtə-nöqtə ləkələrə dönə bilərəm, tütün kimi qurudulub, incə-incə ovxalanıb, bir çubuğa doldurulub, içilib, havaya sovrula bilərəm. Fəqət yox ola bilmərəm”⁶⁷. Sitatdan bəlli olur ki, Xosrov fanilikdən dəhşətli dərəcədə qorxur. Yoxluq-dansa bir toz parçası olmağı və ya kiçik bir həşərat olmağı üstün tutur. Yetər ki, günəşin şüasını hiss edə bilsin. Əsərdən bəlli olur ki, bu sözlər əslində Xosrovun özünün deyil, “Ölüm qorxusu” pyesinin qəhrəmanının sözləridir. Xosrov bu əsəri yazdıqdan sonra öz mənliliyindən çıxır. Yazdığı pyesin qəhrəmanının varlığında əriyir, yox olur. Xosrov özü də çaş-baş qalır, “Axı, mən kiməm?” deyə fəryad qoparır. Əsərdə alın yazısı, tale məsələsinə də toxunulur. Bu problem Allahla insan arasındakı münasibətin ifadəsi şəklində üzə çıxır. Xosrov öz pyesini yazmaqla pyesdəki insana tale yazır. Əsərin ideyası doqquzuncu səhnədə Mansurla Xosrovun mükəlliməsində ortaya çıxır. Xosrov (çılğınlıqla): “Bir adam yaratmağa qalxdım. Bir adam yaratmaq... Ona bir qafa. Bir cüt göz, bir burun, bir ağız uydurmaq. Ona bir beyin düzəltmək və köksünün içinə bir qəlb taxmaq. Saat kimi işləyən, qanını vücudunda döndürən bir qəlb. Bir qəlb, başa düşürsən? Guya duyan. Dərdlərinin, sevinclərinin yerləşdiyi yer də oradır. Bir qəlb. Bitdimi? Bitəmi? Bu adama bir də qədər yazmaq lazımdır. Bu adam yaşayacaq, gəzəcək, başına hadisələr gələcək”⁶⁸.

Yazdığı əsərin əlində aciz qalan Xosrov davam edir: “ Mən pyes yazaraq, burada bir adam (insan obrazı) yaratmaq istədim. Ona tale də yazmalıydım. Amma bu taleyi və sifəti hardan alacaqdım? Mənim yaratdığım sifətsiz və talesiz insan öz zincirini qırıb, əlimdən qaçdı. Yaratdığım bu insan mənim qəlbimə, mənim cildimə girib qarşıma çıxdı. Öz taleyi olmadığı üçün taleyimi də, qəlbimi də, hər şeyimi əlimdən aldı”. Sanki Allah cəza olaraq Xosrovu belə bir vəziyyətlə üz-üzə qoyur. Elə həmin səhnədə o, bunu etiraf edir: “ Mən dırmanmaq istədiyim qayadan düşdüm. Görünür, çox irəliyə getmişəmmiş. Yasaq ərazilərə girmişəmmiş”⁶⁹. Əsərin məğzi də bu mükəllimədə təcəssüm olunur. Bu sözlər “Bir adam yaratmaq” gerçəyinin şifrəsi rolunu oynayır⁷⁰. Xosrov yazdığını yaşamağa məhkum edilir, rolunu oynayır. Söhbət burada özünü, əqlini ilahiləşdirərək, İlahi olana arxa çevirərək, Xosrovun Allah kimi bir adam yaratmağa cəhd göstərməsindən gedir. Allahlıq iddiasına düşən Xosrov, qadağan olunmuş sərhədləri aşmaq istədiyini başa düşür, Allah qarşısındakı acizliyini an-

67 Qısakürək N.F. Bir adam yaratmaq. Tərc.ed. və ön sözün m. Babayeva E, Bakı: Elm və təhsil, 2013, s.125.

68 Qısakürək N. F. Bir Adam Yaratmaq. s.132.

69 Yenə orada, s.134.

70 Mehmed M. “Bir Adam Yaratmaq” ya da, “Ölüm Korkusu” / N.Fazıl Armağanı. Suffe Kültür Sanat Yıllığı. İstanbul: Fatih gənçlik vakfı yayınları, 1984, s.468.

layır. Olum və ölüm düşüncəsinin arasında çırpınır. Elə əsərin əsas ideyası da budur.

Hələ pyesin əvvəlində bəlli olur ki, Xosrovun əsərinin adının “Ölüm qorxusu” olması da təsadüfi deyil. Ölüm Xosrovu dəhşətə salan xüsurlardan biridir. Atasının intihar etməsi balaca Xosrovun şüur altına yerləşərək, onda bu qorxunu yaratmışdı. Əslində “Ölüm qorxusu” pyesinin meydana gəlməsi də Xosrovun şüuraltı istəkləri ilə bağlıdır. Buna görə də əsərdəki hadisələr onun şəxsi həyatı ilə üst-üstə düşür. Xosrov bu əsəri yazdıqdan sonra, insanların şübhə dolu sözləri Xosrovu atasının intihar etməsinin səbəbini düşünməyə sövq edir. Xosrov bu ölümün səbəblərini axtarmağa çalışır, anası da onun suallarına qaneedici cavab verə bilmir. Xosrovun xidmətçi Osmanla mükəlliməsi zamanı, onun ruhi sarsıntılarının şahidi oluruq:

- Heç atamın əlini tutdunmu, Osman? İstiydi əlləri? İndi o əllər hardadır? İndi onlar, bəlkə də, biləyindən qopub, buzdan da soyuq, beş dənə kəmik qələmə dönüb! O gözlər, baxdığı zaman görən, gördüyü şeyin xəyalını ayna kimi daxilinə əks etdirən o gözlər haradadır?... Haradadır bu adam, Osman? Gözünü, üzünü, əllərini, ayaqlarını burax, bütün tərkibiylə, tərkibinin tək və yeganə mənasıyla haradadır, bu adam? Əridi, dağıldı, qurudu, ufalandı, silindi elə deyilmi?... Yaşamırıq. Rəsmlərimiz, fotolarımız qədər yaşamırıq. Dəsmalımız, köynəyimiz, ayaqqabılarımız qədər yaşamırıq!⁷¹

Xosrov burada insan və əşyanı müqayisə edərək, insanın faniliyi üzərində durur. Doğrudan da, bir əşyaya üç yüz il toxunulmasa tozlanır, bir az rəngini dəyişər, amma olduğu kimi qalar. Bəs insan?.. Nəhayət, Xosrov atasının ölüm səbəbini başa düşür. Atasının qeyd kitabçasında “Ölümə əlac - ölüm”dür⁷² sözlərinin altından xətt çəkilmişdir. Deməli, intiharın səbəbi də elə bu idi. Qeyd edək ki, başlanğıcda ölüm əsərin leytmotivini təşkil etsə də, yavaş-yavaş əsər məcrasını dəyişərək qorxu, vahimə, daha sonra isə yaratma düşüncəsinə, ordan da Allah qarşısında çarəsiz qalan insanın sirlər aləminə dönür. Elə Xosrovun daxilindəki konfliktin səbəbləri də bu idi. A.H.Haksal onun daxilindəki təlatümləri nəzərə alaraq qeyd edir ki, ölüm qorxusu və qarabasmalar, üstəlik də bir adam yaratmanın xofu Xosrovu bir çarəsizliyə doğru sürükləyir⁷³. Bəli, bu cavabsız suallar, üstəlik də vicdan əzabı onun həyatını cəhənnəmə çevirir. O özü-özünə düşmən kəsilir.

Əsərdə diqqəti cəlb edən məqamlardan biri də əncir ağacıyla bağlıdır. “Ölüm qorxusu” pyesinin qəhrəmanı və atası, özünü əncir ağacından asmışdı. Oxucunu belə bir məqam düşündürür: Niyə əncir ağacı?! Niyə yazar öz əsərini bu motivlə başlayıb, bu motivlə bitirir? Deməli, bu bir təsadüf deyil. Bu motiv elə əsərin əsas qayəsi ilə bağlıdır. Xatırladaq ki, təhlilə başlayarkən Xosrovun heç kəsə demədiyi bir sirri olduğunu vurğulamışdıq. Bu sirt onun qəlibinin dərinliklərində özünə yuva bağlayan gizli bir sirt idi. Əslində bu “gizli sirt” Xosrov obrazının bütün davranışlarını həyata keçirərək, əsərin onurğasını təşkil edən böyük əzaba da mənbə olur. Bəs Xosrov belə bir sirtə necə sahib olmuşdur? Bilirik ki, o balacaykən atası özünü əncir ağacından asmışdır. Bir sözlə, onun uşaqlığı əncir ağacının uğursuzluq gətirən hekayətlərini

71 Kısakürek N. F. Bir adam yaratmaq, s.112.

72 Yenə orada, s.129-130.

73 Haksal A. H. N.F.Kısakürek Büyük Doğu Irmağı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007, s.51.

66
1 (16) 2020

dinləməklə keçmişdir. Bu köklü-köməcli ağac onun sirrinin bir parçasıdır. Bu ağaca olan bağlılıq şüuratlı olaraq beyninə hopmuşdur. Deməli, əncir ağacı haqqında hekayətlər, atasının təsiredici ölümü Xosrovun həyatında böyük iz buraxmışdır. Bəlkə, elə ölüm düşüncəsini də, bu köklü-köməcli əncir ağacından almışdır. Bilirik ki, dində də əncir ağacının əhəmiyyətli yeri vardır. Bir sözlə, əncir ağacı metafizik dərinliyi olan bir ağacdır. Fikrimizcə, simvolik xarakter daşıyan bu ağac, N.Fazilin ən uğurlu tapıntılarından biridir. Çünki əsər də bu ağacın kəsilməsiylə bitir. N.Fazil əsərin sonunda xatirələrlə dolu bu ağacın ətrafını “yasaq və sirli bir bölgə” kimi təqdim edir. Ağacın kəsilməsi Xosrovun mənəviyyətinə ağır zərbə vurur. Xosrov ağacın kəsilməsini görəndə dəli olur, fəryad qoparır, anasına “Axı niyə? Niyə?” deyər suallar yağdırır. Hətta xidmətçi Osmana “Nə çıxar bir aciz əncir ağacını qurutmaqdan? Xanımına söylə! Sənə əmr etsin, içimdəki ağacı kəs! O aciz deyil, çox qüvvətlidir”⁷⁴ deyir. Beləcə, Xosrov çılğınlıqla ağacın onun həyatında əvəzsiz rol oynadığını bildirir. Anasının “Oğlum, niyə bu qədər pis xatirəsi olan ağacı sevirsen?” sualına belə cavab verir: “Çünki, o atamdı, o məndim, o uşaqlığımdı, o hər şeyimdə, uşaqlıqımın onun dibində oynayırdım. Ona söykənir, buludları seyr edərdim. Kölgəsinə sığınardım. O, mənim dayəmədi. O, səndən sonra ən sevdiyim şeydi. Ən çox sevdiyim şeydən ən böyük fənalığı gördüm. Atam özünü ona asdı. O, mənim yenə ən bağlı olduğum şey qaldı. İndi onu kəsdiniz. Ta dibindən, torpaq hizasından kəsdiniz. Bununla da dünyamı kəsmiş oldunuz. Artıq anlıyıram ki, dünyam, düz dibindən torpaq hizasından itmiş oldu!”⁷⁵

Mükəllimədən də aydın olur ki, bu ağac maddilikdən çıxaraq, mənəvi xarakter qazanır. Ağacın kəsilməsi, Xosrova ən ağır zərbəni vurur. Əsərin əncir ağacıyla nöqtələnməsi, saxta, mənasız, insan gerçəkliklərinə sığmayan bir dünyadan, gerçək qurtuluşa - “Dari-bəqaya qovuşmaq” arzusuyla açıqlana bilər. Elə buna görə də əsər Xosrovun “Nə edim, ana, kəsdiniz əncir ağacını?”⁷⁶ təsiredici, düşündürücü sözləriylə bitir.

Əsərdə qadın obrazları Xosrovun xarakterinin açılmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qadın obrazlarından biri Xosrovun anası Ülviyyədir. Bütün analar kimi Ülviyyə də oğlunu dərin məhəbbətlə sevir və onu pisləklərdən qorumaq istəyir. Elə buna görə də bəzən yaxşılıq etmək istəyərkən, ən böyük pisləyi edir. Hər zaman atasının ölümünün sirlərini oğlundan gizlətməyə çalışan ana özü də bilmədən əncir ağacını kəsdirməklə Xosrova ən böyük zərbəni vurur. Yadda qalan güclü qadın obrazlarından biri də Səlmadır. Bu qadın öz sükunəti, səssizliyi ilə əslində çox şey deyir. Əsərdə Xosrovu dərinləndirən ən güclü obraz onu gizli-gizli sevən Səlmadır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, o, təsadüf nəticəsində Xosrov tərəfindən öldürülür. Bu ölüm Xosrovun xarakterini açmağa xidmət edir. Səlmanın Xosrova sevgisi, ölürkən cibindən düşən gündəliyindən məlum olur. O, sevgilisinin qucağında ölməyə məhkum edilir. Bu gizli sevgidən xəbər tutan Xosrov onu sevdiyinin fərqi var. Bu sevgi, platonik bir sevgiyə dönür. Bunları Xosrova söylədən də artıq bütün çər-

74 Kısakürek N.F. Bir Adam Yaratmaq, s.122.

75 Yenə orada, s.125.

76 Yenə orada, s.148.

çivələri qıraraq, sonsuzluğa, əbədiyyətə doğru yol almış həqiqi sevgidir. Əsərdəki Xosrov-Səlmə xətti təsiredici gücə malikdir.

N.Fazil Şərəfin arvadı Zeynəbi yüngül əxlaqlı, xudbin və mənfəətpərəst bir obraz kimi təqdim edir. Vaxtilə Xosrovun məşuqəsi olan Zeynəb, Xosrovu yenidən əldə etmək üçün dəridən-qabıqdan çıxır. Ümumiyyətlə, Zeynəb, Nevzat, Şərəf obrazları əks qütbə də dayanırlar. Bu tiplər yalnız maddiyyətə əsir olan insanların ümumiləşdirilmiş obrazlarıdır. Bu insanların ikiüzlülüüyü Xosrovla münasibətdə ortaya çıxır. Xosrov özünü dost kimi göstərən nevzatların, şərəflərin, zeynəblərin yaşadığı bu cəmiyyətdə sıxılır, tənhaləşir və o, bu dəhşətli cəmiyyətin qurbanına çevrilir. O, bu cəmiyyətlə mübarizədə məğlub olur. Xosrov onsuz da, onun xəyal dünyasından xəbərsiz olan bu insanlarla bir mühitdə yaşamaqdansa, dəlillərlə bərabər dəlixanada yaşamağa üstünlük verir. Bu əsər bizə Norveç yazıçısı H.İbsenin "Vahimə" əsərini xatırladır⁷⁷. Əsərin əsas qəhrəmanı Osvald Alvinq də Xosrov kimi evin bütün sirlərindən uzaq tutulur. Əyyaş atasının ölümünün səbəblərini oğlundan gizlədən ana, bu hadisənin ona psixoloji təsir etməsindən ehtiyatlanır və ərinə ona ideal bir insan kimi təqdim edir. Amma şüuraltına hopmuş bəzi şeylər Osvald Alvinqi düşünməyə sövq edir. O, da eynən Xosrov kimi işgəncələrə düşür. Beyin sancısından əzab çəkir, Manderslərin olduğu cəmiyyətə məğlub olur. Gördüyümüz kimi, hər iki əsərdə şəxsiyyət və cəmiyyət məsələsi dayanır. Təbii ki, bu tipoloji səsləşmələr, bənzər mövzulara müraciət müxtəlif ədəbi axınların təsiri ilə izah oluna bilər. Onu da qeyd edək ki, N.Fazilin ortaya qoyduğu fikirlər (ölüm və insan, ölüm və fənilik duyğusu, insan və cəmiyyət) demək olar ki, hər bir dövrdə insanları düşündürən ən ümdə məsələ olmuşdur. Qeyd edək ki, Xosrov obrazı dolğunluq, baxımından Şekspirin "Hamlet"ini də yada salır. "Hamlet" in ana mövzusunu təşkil edən məşhur "Olum ya ölüm?" fəlsəfi düşüncəsi bu əsərdə də xüsusi yer tutur. Hər iki qəhrəman, atanın ölümündən təsirlənir. Hər iki qəhrəmanın beynini "ölüm" düşüncəsi məşğul edir. Çünki ətraflarında cərəyan edən hadisələr onları bu cür düşünməyə sövq edir. Hər iki qəhrəman həyatın fəiliyini dilə gətirir. Hamlet məzarlıq səhnəsində Yorikin kəlləsini əlinə alıb deyir: - Yazıq, zavallı Yorik! Azı min dəfə məni çiyinlərinə gəzdirib, indi isə gör necə də iyrənc olub, ona baxdıqca ürəyim ağzımdan gəlir. Burada dodaqları vardı. Bu dodaqlardan neçə dəfə öpdüyüm yadımda deyil. Ah, biçarə, sənəin lağlağılarının, sənəin məzhəkələrin, sənəin nəğmələrin indi harada qalıb?"⁷⁸

Xosrov da çılğınlıqla xidmətçi Osmana deyir: "Hardadır, bu adam Osman? Gözü, üzü, əlləri bir tərəfə, bütün tərkibiylə, tərkibinin tək və yeganə mənasıyla haradadır bu adam?"⁷⁹. Elə Xosrovla Hamleti bir-birinə yaxınlaşdırandan da bu fəlsəfi düşüncə sistemidir. D.Şenol "Səhnənin iki üzünü" adlı əsərində bu əsərləri müqayisə edərək belə nəticəyə gəlir ki, N.Fazil "Bir adam yaratmaq" da öz təcrübələrini "Hamlet"lə zənginləşdirərək, özünəməxsus fərdi üslubuyla ətə-kəmiyə bürüyərək yeni bir əsər meydana gətirir⁸⁰. Doğrudur, şairin xatirələrindən onun Şekspir yaradıcılığına yaxından bələd olduğunu bilir. Amma fikrimizcə, bütün bunlar N.Fazilin bu əsəri "Ham-

77 İbsen H. Seçilmiş əsərləri. Tərc. edən.Əliyev A. Bakı: Şərq-qərb, 2006.

78 Şekspir V. Seçilmiş əsərləri: II cildə, I c. Bakı: Öndər, 2004, s. 272.

79 Kısakürek N. F. Bir Adam Yaratmaq, s.112.

80 Şenol D. Səhnənin iki üzünü. İstanbul: Karakutu yayınları, 2003, s.91.

let”in təsiriylə yazdığı iddiasını irəli sürməyə əsas vermir. Milli kontekst məsələsini və müəllifin düşüncəsini nəzərə aldıqda, bu əsərin orijinal bir əsər olduğu qənaətinə gəlirik. Dramaturqun düşüncələrinə isə o dövrdə qərb ədəbi axınlarının, xüsusən də ekzistensializm ədəbi-fəlsəfi cərəyanının təsiri olmuşdur. Fransada meydana çıxan bu ədəbi cərəyan həyatın mənasızlığı konsepsiyasına əsaslanır⁸¹. Ekzistensializm təsdiq edir ki, cəmiyyətin hər bir üzvü fərd olaraq yalqızdır və yalqız olduğu qədər qapalıdır. İnsanlar qarşılıqlı anlaşmazlığa məhkumdurlar. Hər adam-bütöv bir dünyadır. Lakin bu dünyalar arasında körpülər yoxdur.⁸² “Bir adam yaratmaq” əsərində Xosrovun timsalında bu ədəbi cərəyanın təzahürünü görürük. Onun ruhunu təlatümə gətirən tənhalıq və fanilik duyğusudur. Ətrafındakıların Xosrovun qəlbinin dərinliklərinə nüfuz edə bilməməsi onu sonsuz əzablara düçar edir. Xosrovun “Mən Allahın yalnız əzab-əziyyət çəkib qıvrılsın deyə yaratdığı bir varlığam⁸³” sözləri də bu ədəbi cərəyanının təsirini göstərir. Xatırladaq ki, bu əsər N.Fazilin yaradıcılığının ilkin mərhələsini təşkil edir. Bu isə bir tərəfdən qərb ədəbi cərəyanlarının şairin yaradıcılığına təsir etdiyi mərhələni, digər tərəfdən Ə.Ərvasiylə yenicə tanış olub, ruhi sarsıntılar keçirdiyi illərə təsadüf edir. Əlbəttə ki, bütün bunlar onun əsərlərində öz əksini tapır. Tədqiqatçıların fikircə, N.Fazil Xosrov obrazıyla özünü xarakterizə etmişdir.⁸⁴ Deməli, o öz ruhi sarsıntılarını, mənəvi axtarışlarını məşhur “Çilə” şeirində verirdisə, bu duyğular “Bir adam yaratmaq”ın timsalında dramatik təcəssümünü tapırdı.

N.Fazilin bu fəlsəfi əsərinə nəzər saldıqda bu qənaətə gəlirik ki, onun yaradıcılığında özəlliklə də “Bir adam yaratmaq”da müasirlərindən fərqli olaraq, həm modern qərb ənənələrinin, o cümlədən ekzistensializm ədəbi cərəyanının, həm də sufi fəlsəfi ideyalarının təsiri vardır. Elə buna görə də o, şərq-qərb ənənələrini özündə birləşdirərək insana bu fəlsəfi bucaq altından baxırdı. Dramaturqun bu əsərində tək-cə ölüm və ya olumun fəlsəfəsi deyil, insanlığın, kədərin, göz yaşının, məyusluğun fəlsəfəsi öz əksini tapır.

81 Borev Y. Estetika. Bakı: Gənclik, 1980, s.198.

82 Borev, s.200.

83 Kısakürek N. F. Bir Adam Yaratmaq, s.74.

84 Bülendoğlu A.A. N.F.Kısakürek: şiiri, sanatı, aksiyonu. İstanbul: Binbir Yayınları, 1968, s.120.